

Františkánske kázne ako nástroj budovania konfesijnej identity

Peter Benka

V procese rekatolizácie zohrával na našom území františkánsky rád významnú úlohu. Svedčí o tom aj skutočnosť, že v priebehu 17. storočia od západu na východ vznikol s podporou panovníckeho dvora rad františkánskych konventov rozmiestnených zväčša v prostredí miest alebo mestečiek od Skalice po Humenné. Väčšina z týchto kláštorov spadala do uhorskej Salvatoriánskej provincie rádu.¹

Z tejto sféry sa zachovalo viacero písomných svedectiev v podobe kázní, ktoré sú však roztrúsené vo viacerých inštitúciách.² V dôsledku politických udalostí v priebehu 20. storočia sa totiž väčšina miestnych knižníc, a spolu s nimi aj kázňové texty, dostali do zbierok Univerzitnej knižnice v Bratislave³ a Slovenskej národnej knižnice v Martine.⁴ Prvým krokom, ktorý viedol k narušeniu kompaktnosti kláštorných knižničných zbierok v Bardejove, bol dobrovoľný odpredaj časti starých tlačí a rukopisov z františkánskeho vlastníctva bratislavskej Univerzitnej knižnici. Došlo k nemu v roku 1922, keď predstavený bardejovského kláštora Bartolomej Kocháň zareagoval na verejný oznam riaditeľa knižnice Jana Emlera, kde tento vyjadril v mene svojej inštitúcie snahu odkúpiť rôzne historické materiály (predovšetkým slovacikálne) od ich majiteľov. Napokon tak došlo k odpredaju 156 zväzkov z kláštornej knižnice, z čoho sa 110 dostalo do zbierok Univerzitnej knižnice, zvyšok získala Městská knihovna v Prahe.⁵ Tento dobrovoľný odpredaj však kláštorné knižničné zbierky zmenšil iba do istej miery.

Neskôr, v roku 1950, počas tzv. barbarskej noci, došlo k likvidácii mnišských rádov na našom území a rozpusteniu kláštorov, čo sa definitívne podpísalo aj na osude ich knižných zbierok, ktoré boli najprv necitlivo narušené a neskôr pozvážané na miestne pracovisko Matice slovenskej do Bratislavy. Tam došlo k značnému pomiešaniu materiálov pochádzajúcich z rôznych kláštorov.⁶

¹ GAJDOŠ, Vševlad Jozef. *Františkáni v slovenskej literatúre. Slovenskí františkáni v Amerike*. Cleveland : Prvá slovenská katolícka jednota, 1979, s. 6.

² Pozri poznámky č. 10-13 a príslušný text vyššie.

³ Univerzitná knižnica v Bratislave (ďalej UKB), Kabinet rukopisov, starých a vzácných tlačí (ďalej KSD).

⁴ Pre prehľad viď zoznamy dokumentov v zbierkach SNK. Dostupné na internete. <<http://www.snk.sk/?rhks-i>> Treba podotknúť, že materiály týkajúce sa Bardejova sa v SNK nachádzajú zväčša roztrúsené vo fondoch priradených iným kláštorným komunitám z nášho územia, príp. boli vrátené do rádového vlastníctva a stali sa súčasťou fondov františkánskych materiálov v archívoch v Prešove a Levoči. V dôsledku tejto situácie sme sa o takéto dokumenty, ktorých samotná lokalizácia je pomerne zložitá, nemohli pri výskume opierať.

⁵ FIRČÁKOVÁ, Kamila. *Knihy františkánov z Bardejova a Stropkova v Univerzitnej knižnici v Bratislave*. In *KNIHA 2003-2004 : Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2004, s. 155.

⁶ *Tamže*.

Dôsledky tejto udalosti možno v zbierkach Univerzitnej knižnice, v ktorých sme realizovali náš výskum, badať dodnes. Väčšina rukopisných kázňových textov je totiž nesystematicky rozdelená do viacerých zložiek.⁷ V praxi to znamená, že v pevných obaloch sa nachádzajú množstvá kázňových textov v dobovej slovenčine, ktoré pochádzajú z rôznych františkánskych kláštorov (od Skalice po Humenné) a rôznych období (od začiatku 18. po prvú polovicu 20. storočia). Táto skutočnosť do značnej miery sťažuje výskum, keďže nie každý rukopis obsahuje záznam o svojom pôvode. Pri výskume sme preto vychádzali iba z tých dokumentov, pri ktorých bol explicitne zaznamenaný ich vzťah k Bardejovu, príp. ho bolo možné dedukovať na základe nepriamych náznakov.⁸

V súvislosti s prameňmi sa ešte možno okrajovo zmieniť o ich jazykovej podobe.⁹ V našej práci síce používame pre zjednodušenie na označenie jazyka, ktorým boli nami skúmané slovacikálne dokumenty napísané, termín „slovenčina“, tým však, samozrejme, nie je myslená žiadna podoba kodifikovanej podoby slovenského jazyka, keďže k takýmto aktivitám došlo až o niečo neskôr. Zohľadňujúc pojmy zaužívané pri charakterizácii jazykových prejavov v tomto období zaužívané v lingvistických kruhoch, možno hovoriť o kultúrnej západoslovenčine, stredoslovenčine a východoslovenčine. Tieto formy jazyka boli do značnej miery ovplyvňované aj českým jazykovým prostredím, keďže tzv. biblická (cirkevná) čeština bola používaná u slovenských evanjelikov. Aj na nami skúmaných textoch, ako je napokon možno vidieť na citáciách príslušných pasáží v príspevku, je badateľný výrazný vplyv češtiny. Napriek tomu, že mesto Bardejov sa nachádza na území dnešného východného Slovenska, najmä v prípade kázni sú značné vplyvy rôznych jazykových variantov, keďže rehoľníci vo františkánskom ráde neboli celoživotne viazaní len na jednu komunitu, ale mohli meniť svoje pôsobiská a za takých okolností si niesli aj svoje jazykové zvyklosti. Zároveň sa však v jazykovom prejave objavujú aj výrazne východoslovenské nárečové prvky.¹⁰

⁷ UKB, KST, MS 1231 predstavuje výnimku, keďže ide o knihu kázni zo sedemdesiatych rokov 18. storočia preukázateľne pochádzajúcu z knižnice františkánov v Bardejove, aj keď niektoré kázne vznikli pôvodne najpravdepodobnejšie v prostredí kláštornej komunity v Beckove a odtiaľ sa dostali do Bardejova. My sme pri výskume čerpali (okrem vyššie spomínaného zväzku MS 1231) z MS 532, MS 703 a MS 733.

⁸ Napríklad je možné vychádzať z náznakov pozostatkov knižnej väzby spájajúcej niekoľko rukopisov, z ktorých aspoň jeden by bolo možné vzťahovať k Bardejovu, a podobne. Ani takýto prístup však nie je neomylný, avšak čiastočne môže nahradiť nedostatok akejkoľvek inej dokumentácie osvetľujúcej pôvod textov.

⁹ Ako už bolo v úvode spomenuté, v našej práci sa nesnažíme zameriavať na morfológické, lexikálne ani iné lingvistické aspekty nami skúmaných textov, keďže to nespadá do nášho odborného zamerania. Na tomto mieste tak len veľmi stručne naznačíme niekoľko aspektov z tejto sféry s odkazom na príslušnú odbornú literatúru.

¹⁰ KRAJČOVIČ, Rudolf. *Čeština a slovenčina v starších archiváliách v predpisovnom období*. Bratislava : FiF UK, 1991, s. 16-18; KRAJČOVIČ, Rudolf. *Pôvod a vývin slovenského jazyka*. Bratislava : SPN, 1981, 240 s.

Texty kázni patria k stále nedoceneným prameňom v našej historiografii, aj keď i v tomto smere sa už objavujú prvé vedecké počiny.¹¹ Vo sfére cirkevných dejín je však ešte stále možné pociťovať istú „bádateľskú medzeru“, keďže v čase predošlého režimu bola táto problematika počas väčšej časti druhej polovice 20. storočia v dôsledku dobových spoločenských a politických pomerov na okraji záujmu. Tento nedostatok sa však snaží historická obec v poslednom období prekonať. Publikované boli niektoré staršie práce¹² zaoberajúce sa kultúrnym pôsobením františkánov v období raného novoveku, ktorých autori však sami pochádzajú z františkánskeho rádu a tieto práce boli pôvodne napísané okolo polovice 20. storočia, takže sa na nich do istej miery tieto skutočnosti podpísali zníženou mierou nestrannosti, aj keď im rozhodne nemožno uprieť náučnú hodnotu. Zároveň vychádzajú aj nové práce zaoberajúce sa úlohou a významom kresťanských cirkví a konkrétnych foriem ich náboženského života pre ranonovovekú spoločnosť.¹³ Dejinám františkánskych kláštorov v Šariši sa podrobnejšie venovala vo svojich štúdiách Martina Snaková.¹⁴ Aj naďalej však v slovenských cirkevných dejinách ostáva dostatok tém a fenoménov, ktoré si vyžadujú pozornosť, medzi nimi napríklad aj rozšírenejšie bádanie kazateľskej činnosti a možností, ktoré táto poskytuje pre poznanie sociálnych a kultúrnych podmienok. V našom texte sa zameriavame na spôsoby budovania konfesijnej identity v prostredí katolíckych cirkevných komunít v opozícii voči iným religióznym spoločenstvám, predovšetkým protestantom. Základom sú predovšetkým kázne venované špecificky tejto téme pochádzajúce z polovice 18. storočia.

Františkánsky kláštor v Bardejove

Počiatky prítomnosti františkánov v meste Bardejov spadajú do sedemdesiatych rokov 17. storočia. Vtedy sa v celej krajine zostril protireformačný tlak panovníckeho dvora, ktorý zasiahol aj územia, ktoré boli dovtedy pred takýmito snahami chránené. Týkal sa aj väčšinovo

¹¹ KOWALSKÁ, Eva. Kázeň ako zdroj informácií pre sociálne a politické dejiny? K možnostiam interpretácie kázňovej tvorby luteránskych exulantov z Uhorska. In KÁKOŠOVÁ, Zuzana – VOJTECH, Miloslav (eds.). *Slovenský literárny barok. Venované 340. výročiu smrti Petra Benického*. Bratislava : Vydavateľstvo UK, 2005, s. 118-129. Pre niektoré zahraničné prístupy pozri napríklad MILLER, Jaroslav – KONTLER, László (eds.). *Friars, Nobles and Burghers – Sermons, Images and Prints*. Budapest : CEU Press, 2010, 472 s.

¹² GAJDOŠ, ref. 1, 252 s.; GAJDOŠ, Věslav Jozef. *V tichu kláštorov a knižníc*. Bratislava : Lúč, 2004, 371 s.; LEPÁČEK, Celestín Alojz. *Františkánsky prínos do slovenskej kultúry*. Bratislava : Serafín, 2005, 272 s.

¹³ Napríklad KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid. *Piae Foundationes. Zbožné fundácie a ich význam pre rozvoj uhorskej spoločnosti v ranom novoveku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2009, 214 s.

¹⁴ SNAKOVÁ, Martina. Okolnosti príchodu františkánov do Bardejova koncom 17. storočia. In *Studia Historica Tyrnaviensia*, roč. 6, 2006, s. 245-250; SNAKOVÁ, Martina. Význam rehole sv. Františka na rekatolizáciu územia Šariša v 17. storočí a v prvých desaťročiach 18. storočia. In *Verba theologica*, roč. 7, 2009, č. 2, s. 28-38; SNAKOVÁ, Martina. Vplyv františkánov z Nižnej Šebastovej na náboženský život Prešova a okolia. In DOMENOVÁ, Marcela (ed.). *Kresťanská kultúra a jej miesto v dejinách východného Slovenska*. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 2011, s. 155-164.

protestantských slobodných kráľovských miest v severovýchodnej časti kráľovstva, ktoré sa prenikaniu akýchkoľvek katolíckych vplyvov do svojho prostredia bránili. Avšak potom, čo bolo mesto Bardejov v priebehu roka 1670 obsadené cisárskymi vojskami, získala centrálna moc priame páky na presadzovanie svojej vôle na jeho území.¹⁵

Na túto novovzniknutú situáciu v meste reagoval panovník vydaním listiny 3. marca 1671, ktorou do Bardejova uvádzal františkánskych mníchov.¹⁶ Už nasledujúci mesiac, 20. apríla 1671, došlo pod vojenským dohľadom a v prítomnosti varadínskeho biskupa a spišského prepošta Juraja Báršoňa a 20 rehoľníkov ku konfiškácii bývalého augustiniánskeho kláštorného kostola sv. Jána Krstiteľa, ktorý dovtedy slúžil slovenským evanjelikom, aj s príslušnými starými kláštornými budovami.¹⁷ Napriek protestom magistrátu a mešťanov došlo niekoľko dní na to, 22. apríla, k slávnostnému vysväteniu takto získaného kostola jágerským biskupom Františkom Szégedim. Na udalosti sa zúčastnilo množstvo ľudu z okolitých dedín, ktorý bol zhromaždený pod hrozbou pokuty.¹⁸

Takéto násilné presadzovanie katolíckej viery však vyvolávalo odpor v radoch väčšinového evanjelického obyvateľstva a ich sympatizovanie s kuruckými povstalcami. To napríklad spôsobilo komplikácie a dočasné prerušenie činnosti františkánov v meste už v priebehu roku 1672 a aj neskôr bolo zdrojom vzájomnej nevráživosti. V roku 1676 si tak miestni františkáni nechali zhotoviť listinu, v ktorej deklarovali, že od panovníka dostali slovenský kostol, okolo ktorého sa formoval ich konvent, a zároveň poverenie na obrátenie

¹⁵ KÓNYA, Peter. *Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní (1670-1711)*. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV na Slovensku, 2000, s. 41; JANKOVIČ, Vendelín. Neskorý feudalizmus a jeho kríza pred buržoáznou revolúciou 1848. In KOKUĽA, Andrej – LUKÁČ, Andrej – TAJTÁK, Ladislav (eds.). *Dejiny Bardejova*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 145; BUCSAY, Mihály. *Geschichte des Protestantismus in Ungarn*. Stuttgart : Evangelisches Verlagswerk, 1959, s. 90-98.

¹⁶ Prvé cisárske nariadenie, ktorým bol odobratý bývalý kláštorný kostol slovenským evanjelikom, však malo byť pravdepodobne vydané už v roku 1670, avšak jeho text nie je známy a nenachádza sa ani v archívnych fondoch, odkazuje naň iba neskorší opis príchodu františkánov do mesta z prostredia miestneho kláštora: „*Anno Domini 1670 invictissimus Caesar et Rex Hungariae Leopoldus [...] pro enacto suo in rem Catholicam zelo in liberam Regiamque Civitatem Bartphensem induxit.*“ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (ďalej MV SR), Štátny archív v Prešove – pobočka Bardejov (ďalej ŠA PO – p BJ), fond Františkáni, Liber I, Brevis descriptio introductionis FF. Min. in Regiam Civitatem Bartphensem, s. 47; SNAKOVÁ, Martina. Význam rehole sv. Františka na rekatolizáciu územia Šariša v 17. storočí a v prvých desaťročiach 18. storočia. In *Verba theologica*, roč. 7, 2009, č. 2, s. 31. JANKOVIČ, ref. 15, s. 145.

¹⁷ V miestnej františkánskej tradícii sa neskôr zdôrazňovala zlá situácia kostola pri jeho prevzatí: „*Ecclesiam solitariam et desolatam honori D[omi]ni D. Joannis Baptistae sacram, quam post expulsionem PP. Ordinis S. Augustinis (ut vulgari est opinio) Slavonica Natio Secta Lutheria dicta [...] ut populo spiritualibus obsequiis famulari peterent.*“ MV SR, ŠA PO – p BJ, fond Františkáni v Bardejove, Liber I, Brevis descriptio, s. 47. Vo františkánskom prostredí sa tiež udržiavalo povedomie (aj keď historicky trochu nepresné) o staršej prítomnosti augustiniánov v meste: „*...ut probabile est Eremitarum Augustinianorum, qui ut traditione habet ante conditione hanc Civitatem habebant monasterium in monte...*“ Tamže, fond Františkáni v Bardejove, Liber I, Historia Residentiae Barphensis, s. 7.

¹⁸ JANKOVIČ, ref. 15, s. 146. SNAKOVÁ, Význam rehole, ref. 14, s. 11. Pri opise udalostí obaja autori vychádzali z materiálov evanjelického cirkevného archívu v Bardejove, ktorý však nám z technických príčin nebol k dispozícii.

mešťanov z heretickej evanjelickej viery. Keďže mali na túto svoju činnosť kráľovské zmocnenie, vyzývali reprezentantov mesta k spolupráci.¹⁹

Ani takéto zdôvodnenia však neprinášali očakávaný výsledok, keď v priebehu roka 1678 opäť došlo k prechodnému odobratiu kostola františkánom a situácia sa zopakovala aj počas Thököliho povstania v roku 1681, keď boli františkáni (spolu s ostatným katolíckym duchovenstvom) z mesta vyhnaní. Z vyhnanstva v Stropkove sa mohli opäť vrátiť až v marci 1685, po zabezpečení situácie v Bardejove cisárskymi vojskami počas predchádzajúceho polroka. Získali bývalý kláštorný, resp. slovenský evanjelický kostol a mohli rozvinúť svoje pôsobenie.²⁰ Pomerne skoro sa v Bardejove podarilo katolíckej strane zamedziť prístup evanjelikom do mestských úradov. To poskytlo františkánom istú formu ochrany a stability pre svoje pôsobenie, napokon neboli už z mesta vyhnaní ani počas Rákoczyho povstania na začiatku 18. storočia.

Ich postavenie v meste sa postupne upevňovalo, čo možno dedukovať aj zo skutočnosti, že došlo k stavebným úpravám budov v držbe františkánskeho rádu. Okolo polovice 18. storočia bola postupne stavaná nová budova františkánskeho kláštora. Neskôr, roku 1759, k zmenám došlo aj v kláštornom kostole sv. Jána Krstiteľa, ktorého loď bola nanovo zaklenutá a v interiéri bol postavený organový chór.²¹

Na takéto podujatia získavali značnú časť finančných prostriedkov alebo tiež iné materiálne zabezpečenie prostredníctvom darov a testamentov zo strany tunajších mešťanov alebo okolitých vidieckych farárov. V kláštorných záznamoch sa zachovalo viacero takýchto listín alebo krátkych textov (zväčša v slovenčine),²² v ktorých sú im venované finančné čiastky na konkrétne ciele (ako napríklad na prestavbu kláštora) alebo predmety, ktoré by mohli byť použité v liturgickej praxi (vyskytujú sa napríklad záznamy o darovaní kalicha).²³

Zaujímavé je tiež, že darcovia nepochádzali len z meštianskeho stavu, ale bol medzi nimi aj významný poľský šľachtic Michał Serwacy Wiśniowiecki, zastávajúci funkciu litovského kancelára, za ktorým bolo posolstvo niekoľkých bratov roku 1732 osobne až na jeho majetkoch v Komarne (v blízkosti Lvova na dnešnej Ukrajine).²⁴ Ďalším dôležitým príjmom bola aj *kvešta*, teda zbieranie almužny pre kláštor po okolitých dedinách.²⁵

¹⁹ MV SR, ŠA PO – p BJ, fond Františkáni v Bardejove, Korešpondencia, fol. 9.

²⁰ SNAKOVÁ, Význam rehole, ref. 15, s. 12.

²¹ MV SR, ŠA PO – p BJ, fond Františkáni v Bardejove, Liber I, s. 47; Liber II, s. 240. CIDLINSKÁ, Libuše. Výtvarné umenie. In KOKUĽA – LUKÁČ – TAJTÁK, ref. 15, s. 216.

²² MV SR, ŠA PO – p BJ, fond Františkáni v Bardejove, Liber I, s. 93.

²³ *Tamže*, s. 48-77.

²⁴ *Tamže*, s. 34; fol. 3.

²⁵ *Tamže*, Saer Eleemosynae Pecunariae, nepaginované. Často sa spomínajú dediny Mokroluh, Rokytov, Tarnov, Sveržov (poddanské dediny mesta Bardejov, ktoré im udelilo povolenie na kveštovanie v nich). Iba pre ilustráciu, príjmy z tejto činnosti za rok 1755 tvorili 577 rýnskych zlatých.

Hospodárska stabilita kláštora umožňovala mníchom venovať sa plne kazateľskej a misionárskej činnosti tak v meste, ako aj na okolitých dedinách. O jej výsledkoch si nepravidelne viedli záznamy, v ktorých predovšetkým uvádzali úspešné konverzie.²⁶ Tie sú však do značnej miery neúplné, takže si z nich možno utvoriť len približný obraz. Ten naznačuje, že najčastejšími konvertitmi bývali mladí ľudia na prahu dospelosti, príp. aj deti vo veku okolo desať rokov.²⁷ Okrem misijnej činnosti vykonávali pastoračnú činnosť, ktorá sa sústreďovala na mesto Bardejov a farnosť Vyšná Voľa, ktorej správou boli poverení. Vzhľadom na prostredie, v ktorom pôsobili, nie je nijako prekvapivé, že kázne sú napísané v jazyku, ktorý by bol zrozumiteľný ich poslucháčom, teda majú slovacikálny charakter.²⁸

Kázeň „*Modicum et videbitis me*“

Menom bližšie neznámy kazateľ si pre svoju kázeň,²⁹ ktorá odznela v tretiu nedeľu po Veľkonočných sviatkoch, za východisko zvolil text z Jánovho evanjelia, ktorý znie latinsky: „*Modicum et videbitis me,*“ v dobovom preklade do vernakulárneho jazyka „*Maličko a guz neuwidite mne, a znowu maličko, a uzryte mne.*“³⁰

Kristus tieto slová povedal svojim apoštolom v snahe pripraviť ich na nadchádzajúce veľkonočné udalosti a v konečnom dôsledku aj svoj odchod z tejto pozemskej reality. Avšak neznámy františkánsky kazateľ v tomto prípade upozorňuje na to, že tak ako niektorí apoštoli v tejto veci pochybovali a nevedeli, čo sa im Kristus týmito slovami snaží povedať, tak aj v danej dobe bolo možné ľahko nájsť takých ľudí, ktorí nie sú v stave chápať toto poslanstvo: „*Takowy nedobry učednici y podnes w opravdiwim naučení Kristowim pochibugu a tak z newirozumeni, nekteere weci prewracagu, dusse swe zabigagu y inich nepozornich za sebu potahugu.*“

²⁶ Ako sa vo svojich dokumentoch často vyjadrujú, jedným z ich cieľov bolo „*populum triste Christianum haeresiae Lutheranae tenebris [...] ad lucem Veritatis Catholicae reduci possit [...] per gratiam Dei, verbo et exemplo [...] aberrantes quoque ad gremium S. Romanae Ecclesiae conversantur.*“ MV SR, ŠA PO – p BJ, fond Františkáni v Bardejove, Korešpondencia, fol. 9.

²⁷ *Tamže*, Liber II, s. 215-218.

²⁸ Pozri ŠOLTÉS, Peter. K jazykovej situácii rímskokatolíckeho kléru na východnom Slovensku koncom predbernolákovského obdobia. In DORULA, Ján (ed.). *Život slova v dejinách a jazykových vzťahoch*. Bratislava : Lúč, s. 145-167.

²⁹ Všetky citácie textu kázne „*Modicum et videbitis me*“ (dokiaľ nie je v poznámke špecifikované inak) v nasledovnom texte pochádzajú z UKB, KST, MS 733, 2. zväzok, Concio pro D[omi]nica III post Pascha, nepaginované. Kázeň po prvýkrát odznela pravdepodobne v Nižnej Šebastovej, kde sa tiež nachádzal františkánsky kláštor. Vzhľadom na to, že tematicky zohľadňuje jeden z aspektov, na ktorý sa zameriavame a že sa ocitla pri kázňach súvisiacich priamo s Bardejovom, nemožno vylúčiť, že odznela aj v Bardejove, najmä ak sa zohľadní skutočnosť, že františkánski mnísi neboli nemenne viazaní na jednu komunitu, ktorú nesmeli opustiť, ale nezriedka prechádzali z jedného konventu do iného (čo dokazujú aj iné kázne, z ktorých je to uvedené explicitne).

³⁰ Ide o evanjeliový text Jn 16:16.

Následne bližšie vysvetľuje a na konkrétnych príkladoch ukazuje, čo má na mysli, keď hovorí o neporozumení a prevracaní pravého učenia. Z jeho pohľadu, ktorý chce odovzdať svojim poslucháčom, ide predovšetkým o skutočnosť, že pochybujú „o gedinim neywissim pastirowi Kristu, a gedinim neywissim Pastyrowi Petru a geho poradne wiwolenim namestnikowi, a ginich takže namestnikach gako widitedlnich hlawach, aneb radneg a gedneg hlawe w Cirkwi.“ Tu v podstate hneď na začiatku naráža na jeden zo základných problémov, ku ktorým sa bude vracáť ešte niekoľkokrát v priebehu celej kázne. Konkrétne ide o problematiku neuznávania pápežského primátu (a katolíckej cirkevnej hierarchie vôbec) protestantmi, voči ktorým, ako si ešte nižšie všimneme, je toto posolstvo výrazne namierené.³¹

Za týmto prvotným poukázaním na problematické body vo viere „zblúdilcov“, pokračuje zjavnou paralelou na iný text z evanjelia podľa Jána, kde Kristus svojich nasledovníkov prirovnáva k stádu oviec, ktoré dobre poznajú hlas svojho pastiera a nasledujú ho.³² Tento obraz kazateľ využíva na zdôraznenie rozdielu medzi „nami“, tými, čo sú obrazne „dnu“, a ostatnými, tými „vonku“, keď hovorí: „*Tak take ma bit y geden owčinec sprawedliwi Kristuw, okrem ktereho naskrze spaseni neni, ani nemuže bit.*“ Konkrétne slová v danej súvislosti slúžia k snahe o budovanie a posilňovanie vlastnej religióznej identity, založenej na vedomí vieroučnej výlučnosti.³³

V nasledujúcom texte prechádza k prvej kategórii zblúdilcov, ktorých sa treba vyvarovať, pričom zdôrazňuje, že ide o záležitosti nanajvyš aktuálne, pretože „*tato nauka zda se mi bit nadmir obsirna, ano poukazani potrebna: proto že teraznegši čass medzi kterimi se nachadzame lidmi, nachadze se mnohich politikuw, synkretistuw, deistuw, iudiperentistuw...*“

V tejto súvislosti treba povedať, že pravdepodobne tu použité označenia sú len akýmisi „symbolmi“ či nálepkami, ktoré slúžia na označenie ľudí, s ktorými daný kazateľ nesúhlasí a na ktorých chce demonštrovať svoje posolstvá. Zdá sa totiž nepravdepodobné, že by sa vo vidieckom prostredí príp. v prostredí malého mesta, pre ktoré bola kázeň určená, skutočne pohybovali deisti (teda prinajmenšom nie vo filozofickom zmysle tohto termínu)

³¹ Schopnosť aspoň základne sa orientovať v evanjelickom učení bola pre rehoľníkov vysielaných na takéto nábožensky zmiešané územia pomerne dôležitá. Pozri MORIŠOVÁ, Viera. Z prameňov Kongregácie pre šírenie viery v Ríme k dejinám rekatolizácie na Slovensku v 17. a 18. storočí. In *Slovenská archivistika*, roč. 34, 1999, čís. 2, s. 90. Aj v zozname kníh bardejovského františkánskeho kláštora sa nachádza sekcia „Libri Heretici“, v ktorej okrem iného bolo možné nájsť aj *Loci communes* Filipa Melanchthona, jedno z najvýznamnejších teologických diel pomáhajúcich formovať evanjelickú (luteránsku) konfesijnú ortodoxiu. MV SR, ŠA PO – p BJ, fond Františkáni v Bardejove, Liber I, s. 89.

³² Pozri pasáž o dobrom pastierovi v Jn 10:1-21.

³³ K téme budovania a posilňovania religióznej identity pozri nižšie.

a im podobní.³⁴ Nezanedbateľnú úlohu tu však mohol zohrať aj fakt, že kazateľ v snahe vymedziť sa voči nebezpečným názorom, ktoré predstavujú protiklad a narúšanie pravej vierouky, na strane ktorej stojí, označuje ich nositeľov (reálnych alebo domnelých) termínmi, ktoré mu mohli byť známe z prostredia jeho teologického štúdia a s ktorými sa viazal negatívny podtón.

Svojich prvých ideových protivníkov, s ktorými je potrebné sa vyrovnáť, špecifikuje nasledovne: „...*kerich gest naučeni, že spasení dussi ngeslussu len wgednim naboženstwi priwazat: proto w každim naboženstwe gednemu každemu nebe a spasení slubugu, len sibi gedneho Boha prawdiwego weril, geho chwalil, pritim žil wedle rozumu uctiwe a cnostliwe, gak mluwa honet home.*“ Z uvedenej charakteristiky vyplýva, že ako hrozba je tu pociťovaný istý druh morálneho relativizmu.³⁵ Už vyššie bolo spomenuté, že katolícka vierouka je prirovnávaná k jedinému ovčincu umožňujúcemu spásu duší. Avšak tu predstavené presvedčenie, že každý môže byť spasený vo svojej viere, len musí žiť cnostne a uznávať Božiu zvrchovanosť, je vážnou výzvou nielen pre budovanie religióznej identity a zdôvodňovanie vlastnej výlučnosti a nezastupiteľnosti pri sprostredkovaní spásy, ale narúša aj skutočnú, teologicky odôvodnenú, vieru daného spoločenstva.³⁶

Pokračujúc konštatovaním, že „*domniwani ktore wssemu kacirstwu mile gest, ktore to twrdi, že každi, w kteregkolwek se narodi wire, spasení bit muže [...] takowu falessnost wsobe obsahuge, od ktereg gesste nic nebezpečnegsseho nebilo na lidi,*“ sa dostáva až k značnému rozhorčeniu. Akoby sa totiž takýmto spôsobom myslenia všetky viery kládli na jednu úroveň, „*gmenem Turecku, Židowsku, krestansku, gakobi ten rozdil, kteriž medzi nimi gest, na lachkich a nepotrebnich wecich zalezal.*“ Ale „*to bi bilo nge gedine Mogžiša, ale y Mahometa s Kristem Panem, a Al Koran s Pismem Sw. srownagice.*“ V tomto bode sa teda pristupuje najprv k „zúčtovaniu“ s odlišnými náboženskými systémami, ktoré sa nehlásia nijakým spôsobom k príslušnosti ku kresťanskému duchovnému posolstvu.³⁷

³⁴ Aj keď informačnú hodnotu takejto zmienky zase nemožno úplne podceňovať. Pozri SNAKOVÁ, Martina. Vplyv františkánov, ref. 14, s.12-13. Podobné tendencie sa objavovali aj v protestantskom kazateľstve. Pozri KOWALSKÁ, ref. 11, s. 122.

³⁵ *Tamže.*

³⁶ Toto vieroučné tvrdenie sa nachádza aj v tridentskom vyznaní viery (Forma professionis fidei Catholicae) schválené pápežom Piom V. roku 1565, ktoré museli poznať a vyznávať všetci príslušníci cirkevného stavu, a zároveň jeho akceptácia bola predpokladom konverzie, v nasledovnej podobe: „*Hanc veram Catholicam Fidem, extra quam nemo salvus esse potest in praesenti sponte profiteor et veraciter teneo.*“ Latinský text pozri *Professio fidei Tridentina*. In *Thesaurus Precum Latinarum* [online]. Dostupné na internete <<http://www.preces-latinae.org/thesaurus/Symbola/Tridentinae.html>>. [cit. 27-4-2014]

³⁷ V tejto súvislosti sa žiada poukázať na to, že od začiatku 18. storočia sa už na predmestí Bardejova či Prešova, prípadne v okolitých dedinách stretávame častejšie so židovským obyvateľstvom. Až v nasledujúcom storočí sa tu však začalo usádzať vo výraznejšej miere. JANKOVIČ, ref. 15, s. 160. Pre špecifiká vzájomného vzťahu kresťanských cirkví a židovských komunít v ranom stredoveku v celoeurópskom kontexte pozri BODIAM, Miriam. Christianity and Judaism. In PO CHIA-HSIA, *Cambridge History of Christianity*, vol. 6, s. 485-503.

Preto nenecháva svojich poslucháčov na pochybách a hneď za spomenutými slovami zdôrazňuje, že kto takto činí a všetky viery kladie na jednu úroveň, „*guż takowi wiru samim sudi, że żadneg wiri k spasienu nepotreba.*“ Zdôvodňuje to tvrdením, že nemožno predsa zrovnávať viery, ktoré zastávajú vzájomne rozdielne veci. Zjavne nejde len o nie „*gednake običage*“, ale aj o skutočnosť, že spomínané náboženské systémy „*nge w wecach lechkich, než existencjalnich*“ sa líšia, medzi ktoré patria napríklad chápanie spasenia či uznávania Krista za Boha a Spasiteľa.

To podčiarkuje konkrétnymi príkladmi, keď hovorí, že „*wira krestanska uči: że Buch gest w Trogici gedin, Krystus gest Syn Boży gednorodzeni. Żyd podle sweg sekty tomuto se protiwi, mluwice: Buch neni w Trogici gedin, Kristus neni Synem Boskim. Krestanske nabożenstwi musy uznawat Krista za Boha, za wikupitele narodu, ano genuż se klanat: Mahometanska a Żydowska zakazuge. Krestan cokolwek o Bohu weri, że tak Mahomet w AlKorane napisal: Żyd znowu, że tak Rabinowe w Talmude pletkami naplnenim zanechali. Co neni wira z Ducha sw. pochodica nad prirodzena, ale len na osobliwym Duchu zależegici z rozličnich pletek.*“ Týmto pomerne ľahko dosahuje svoj cieľ naznačený už vyššie. Sarkasticky si kladie otázku, ako by vôbec mohli byť tieto náboženstvá rovnako dobre nástrojom spasenia, keď Kristus, ktorý je v jednom základo, na ktorom ono stojí, vo zvyšných dvoch menovaných mu takéto významné postavenie ani zďaleka nie je prisudzované.

Keď teda takto zo svojho pohľadu uspokojivo vyriešil jednu záležitosť, pokračuje ďalej. Je si vedomý, že jeho potenciálni oponenti by mu mohli namietnuť, že to všetko nedokazuje predsa správnosť kresťanskej viery, len vzájomnú nezlučiteľnosť hlavných monoteistických náboženstiev. Preto sa zameriava na to, že ak by bolo možné dosiahnuť spasenie práve vo viere Turkov či Židov, všetko kresťanské snaženie by bolo márne a nezmyselné. Márne by sa namáhali apoštoli, darmo by „*wylewali swoju krw,*“ zbytočne by sa Kristus stal človekom, činil divy a bol ukrižovaný. V tomto pokuse o argumentáciu voľne nasleduje (a napokon aj cituje) slová svätého Pavla z jeho listu adresovaného Galatským kresťanom: „*...si enim per Legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est.*“³⁸ Avšak to v jeho ponímaní odporuje zjavenej pravde. Mimo Krista a pravého ovčince totiž niet spásy, ako bolo už niekoľkokrát v texte spomenuté.

A tak, keďže moslimovia ani židia neveria v Krista a nie sú tak účastní jeho milosti a vykúpenia, „*proto teg sprawedliwosti neobsahugu než zustanuce w hrichu, su synami hnewu, a nemużu mit prawo k detiectwi slawi wečneg než su hodni wečneho zatraceni.*“ Ešte

³⁸ Pozri Gal 2:21.

raz na tomto mieste pre pochybovačov zdôrazňuje, že „*gista prawda gest, że bez wiri w Krista żaden spaseni nebude*“ a že „*keri newera wegmenu gehoż, synami Bożimi bit nemużu.*“

Po tomto rezolútnom rozsúdení sporu si však dobre uvedomuje možné prípadné námietky: „*Naco powi nekdo? mne to dorozumu zmestit se nemuże, abi tak surowi bil Buch, żebi tolik millionum dobre, a mrawne na swete žigicich Turkum, Židum proto gedine, že w Krista newerili, zatratil Buch naweky?*“

Na takto položenú, zjavne aj v jeho očiach oprávnenú, výčitku sa pokúša nájsť odpoveď v rámci systému, ktorý doposiaľ predstavil. Začína tým, že židov i pohanov možno rozdeliť pre potreby vyriešenia tohto problému do dvoch skupín. Prvú predstavujú tí, ktorí o Kristovi a kresťanskej viere doposiaľ ešte nepočuli, ani k nim neprišla, a tak ju, pochopiteľne, ani nemohli zachovávať. Na tých teda záleží, či zachovávajú „*prawo prirodzene.*“ Ak nekonajú v súlade so svojím svedomím, budú zatratení. Ak však dodržiavajú zásady prirodzeného zákona, „*techdi należy k opatrnosti Boży a sprawedliwosti takowich nezanechat, než wiru w Krista osobliwim ngegakim spusobem a prostredkiem oswitit, kterak oswiceni gestly primu, Spaseny budu,*“ ale „*gestli nge? stim samim tessko zhressa, a tak zahinu.*“

Druhá skupina vychádzajúca z vyššie spomenutého rozdelenia predstavuje značnú väčšinu všetkých inovercov, pretože sú to tí, ktorí o Kristovi a kresťanskej viere už počuli, „*magu prilezitosť a mnohonasobne pričini k poznani pewnosity wiri Kristoweg, obzlaszte ti, ktery medzi krestanami žigu.*“ Títo teda „*powinni su pod smrtedlnim hrichem wihledawat prawdiweg wiri u mudrych krestanow.*“ Ak tak však nečinia, nezanechajú svoje záležitosti a všetko, čo by ich mohlo odvádzať od naplnenia tejto výzvy, a nevydajú sa v zápale srdca hľadať a spoznávať skutočnú pravdu, dopúšťajú sa smrteľného hriechu, čo znamená, že ak by sa aj ničím iným vážnym neprevinili, už len pre túto svoju skazonosnú ľahostajnosť budú zatratení.

V tomto bode sa náš neznámy kazateľ tematicky vyrovnal s príslušníkmi iných náboženstiev, o ktorých mohol mať isté povedomie v rámci svojho kultúrneho priestoru.³⁹ V nasledujúcej časti textu sa už venoval omnoho reálnejšej výzve cirkevnej a vieroučnej jednoty, ktorú v prostredí dnešného severovýchodného Slovenska predstavovali protestanti, predovšetkým evanjelici (luteráni) a kalvíni.⁴⁰ Išlo teda o tých, čo sú síce vnútri kresťanskej viery, predsa však z jeho zorného uhla vieroučne zlyhávajú a blúdia.

³⁹ Pozri poznámku č. 37 a príslušný text vyššie.

⁴⁰ Pozri ŠOLTĚS, Peter. Náboženská pluralita na Zemplíne v 18. storočí. In *Byzantinoslovaca*, roč. 1, 2006, s. 256.

Azda najvýraznejším sporným bodom, ktorým začína a od ktorého sa tak chystá odvíjať svoju ďalšiu argumentáciu, je istá podvojnosc' v chápaní cirkevných právd. Poukazuje na to, že „*hle mluwa oni, że we wire krestanskeg su dwogake artikuli: gedne giste wznnesseni Apostolskim o Bohu a Kristu zawrene,*“ pričom takéto „*musi gedenkaždi werit pod dusnim spasenim.*“ Podľa protestantov popri nich existujú ale ešte aj „*druhe zas negistotne aneb adiaphora, male meneg potrzebne, straniwa kterich stobni gest každi, to, aneb gine werit,*“ pričom k tomu sarkasticky dodáva, že každý v takejto situácii môže veriť, „*co se kteremu wiceg libi.*“

Z týchto slov možno jednoznačne vyčítať sporný bod, ktorý predstavovala vo vieroučnom uvažovaní protestantská zásada o výlučnosti Biblie, Písma Svätého, pri formulovaní vieroučných právd, naproti katolíckemu prístupu zohľadňujúceho ako zdroj aj cirkevnú tradíciu. Tie zásadné, apoštolské, články viery, založené na Písme sú teda záväzné pre všetkých, zatiaľ čo rôzne záležitosti vyplývajúce väčšmi z cirkevných zvyklostí prenášaných počas uplynulých storočí ako cirkevná tradícia, sú v protestantskom chápaní nezáväzné, pokiaľ nie sú založené na Písme.⁴¹

Ďalej pokračuje: „*A toto za fundament drža: že Katolici, Ewangelici, Luterani y Kalwini sklad Apostolsky cely wkerim je pewne artikuli zawiragu, wera, a stym wsseci se ku Kristu agako k hlawe spoločneg se pripogugu, wsseci se na gednim fundamente, kteri gest Kristus, zakladagu, a gedine w malich wecech se neschadzagu, a proto že od spaseny dussi neodpadagu, ten si cnosliwy život powedu.*“ V tomto zase protestantom zo svojho chápania vyčíta, možno povedať, akýsi alibizmus, keďže tvrdia, že zotrúvaním v apoštolských vieroučných článkoch zotrúvajú aj v apoštolskej cirkevnej tradícii a vôbec cirkvi, ktorej základom je Kristus, čím takto zostávajú naďalej súčasťou toho správneho ovčince, aj keď v istom zmysle špecifickou.

To, čo o protestantoch a ich viere kazateľ doposiaľ vymenoval, však rozhodne zavrhuje: „*O gak weliky zawod, fales, blud, wimisel a omilka!*“ Zdôrazňuje, že je nielen nesprávne, ale aj zavádzajúce, rozdeľovať články viery na skupiny a následne sa rozhodovať na základe istých kritérií, ktorým z nich treba veriť nevyhnutne, a voči ktorým možno zaujať voľnejšie stanovisko. Tvrdí, že „*wsecke articuli su od Boha zgewene a k wereni nam predložene,*“ preto „*wssecke pewne a ngeomilne bit musa, ponewač Buch nikoho oklamat muže.*“ Z toho preňho teda vyplýva, že „*kteremukolwek artikulowi newerit, gest to co pohrdat spowaženim a z wiswečenim sameho Boha.*“

⁴¹ Pre bližší rozbor problematiky rozdielov protestantského a katolíckeho prístupu k autorite Písma svätého a cirkevnej tradície pozri napríklad Po-chia Hsia, *Cambridge History of Christianity*, vol. 6, (ref. 44) predovšetkým kapitoly 2 a 9, s. 20-36 a 149-161.

Ako už na viacerých, vyššie spomenutých miestach, aj v tejto chvíli sa uchýľuje k miernemu sarkazmu v snahe oslabiť pozície svojich ideových protivníkov. Keďže sa totiž v apoštolskom vierovyznaní nespomína nič o krste, a vlastne tam ani vôbec nie sú zmienky o akýchkoľvek iných sviatostiach, kladie si rečnícku otázku, či to teda znamená, že „*krstu k spaseni gest nepotreba*“, a z toho zase celkom prirodzene vyplýva, že „*pohane takim spusbom spaseni bit mužu*.“ To by potom ale znamenalo, že všetky herézy a odchýlky od pravej viery, s ktorými sa cirkev v priebehu stáročí zápasila, nemuseli byť prekážkou spasenia svojich členov, ktorí predsa verili v články apoštolského vierovyznania najlepšie, ako toho boli schopní. Z toho vyvodzuje, že cirkev by sa mýlila od svojich najranejších čias. Zlyhaní a chýb by sa v tomto smere nedopúšťali len apoštoli, ale aj Kristus sám. Pokračuje ďalej, že „*žadneho na swete pseudo-Proroka, kacira nebilobi*“, nebolo by treba podstupovať mučenícku smrť a „*zagiste hlupe bičinili, kdibi to prawda bila, že oni Kacire pri sweg wire dobre żywu suce spaseni bit mohli*.“ Tým, že svoje tvrdenia doviedol až k takýmto záverom, snád' by presvedčil každého zo zhromaždených, že čosi také by predsa bolo absurdné, ba hraničilo by až s rúhaním.

Pre svoje ciele využíva aj nejednotnosť medzi samotnými protestantmi. Veď „*nemožna mluwit, že su wssecke gedna wira: neb kteri prosym Luter powi, že geho wira to samo, co Kalwinska? Kalwin Luterskeg se odtahuge?*“ Svojim poslucháčom kazateľ zdôrazňuje, že sa líšia aj vo výklade vieroučných článkov, keď „*Ariani a nekteri Kalwinistowe wikladagu o Sinu Božim menssim neš Otec: katolici wiznawagu Sina Božeho rowneho Otcí, načo y Luterani pristawagu*.“ Zmienku o Kristovom vstúpení do pekla v kréde „*tak rozumi Kalwin, že v pekle Dusa Ježisse welke muki trpela: a katolici zluteranami to wiznawagice za welku potupu a blasniwost*.“

Jestvuje aj množstvo ďalších vieroučných rozdielov, ktorými sa obe najhlavnejšie protestantské konfesie, s ktorými sa bolo možné v danom prostredí stretnúť, líšia medzi sebou navzájom aj vo vzťahu ku katolíckej cirkvi. Konštatuje len, že „*Katolik i teg, oneg, a wselike ine odruca, potupuge, za falešnost a blud počita*.“ A v presvedčení, že svojim poslucháčom na mnohých príkladoch dostatočne demonštroval chybnosť všetkých ostatných vier, či „stád“, ktoré sa vyhlasujú za pravoverných nasledovateľov Krista, zakončuje svoju kázeň rezolútnym vyhlásením, ktoré bolo akýmsi (skrytým) leitmotívom celej kázne, a to, že nik v žiadnej viere nemôže byť spasený „*okrem gedneg opravdiweg katolickeg*.“

Kázeň na 7. nedeľu po Svätodušných sviatkoch

Podobné zameranie má aj kázeň,⁴² ktorá odznela pravdepodobne v tejto oblasti na siedmu nedeľu po svätodušných sviatkoch. V nej bol základom kazateľovho výkladu text zo siedmej kapitoly Matúšovho evanjelia, v ktorom Kristus varuje svojich nasledovníkov pred falošnými prorokmi a ich potenciálnym zhubným vplyvom na duchovný život spoločenstva veriacich. Práve v tomto texte sa objavuje veľmi známa metafora, keď sú falošní proroci prirovnávaní k ovciam vo vlčom rúchu.⁴³ Praví nasledovníci Krista sú vyzývaní k bdelosti a dobrému pozorovaniu, keďže, ako prináša ďalší už zľudovený výrok, po ovoci ich práce ich možno poznať. Nie je teda iste nijako prekvapivé, že práve tento text sa františkánskym kazateľom musel so svojou jasnou a zrozumiteľnou obraznosťou javiť v danom prostredí ako veľmi vhodný pre vymedzenie sa voči protestantom, symbolicky dopĺňajúc víziu pravého stáda nasledujúceho svojho pastiera predstavenú vo vyššie spomínanej kázni.

Hneď v úvode kazateľ vzťahuje biblické slovo „prorok“ na aktuálnu situáciu a prirovnáva k nemu kazateľov a hlásateľov Božieho Slova, ktorí majú podobne ako dávni proroci viesť ľudí. Proroci, tak pred stáročiami, ako aj dnes, sú však dvojakí, „*gedni totisto oprawdiwi a gini falessni, podwodni.*“ Spravodliví proroci, ktorých vzorom je apoštol Pavol, sú tí, ktorí „*slowo Bozi w prawde wikladagu, Swate Ewangeliium zretedne bez wsseho bludu wikladagu a obecni lid na prawu cestu spaseni wecneho wedu, napravwugu.*“ Aby nikto z poslucháčov neostal na pochybách, o koho sa jedná, vzápätí dodáva, že „*takowito oprawdiwi proroci su i wezdegssi duchowni pastire a kazatelowe kteri wedle obecnego cirkewneho zmyslu a ne podle slawi sweg we wikladani pisma Sweteho a ohlupowani Slowa Bozih pokracugu.*“ Tu možno spozorovať tému, ktorá sa v priebehu tejto kázne bude objavovať a vystupovať do popredia ešte niekoľkokrát. Konkrétne ide o vymedzenie sa voči každému, kto sa pri výklade Písma Svätého nepridrža oficiálneho cirkevného učenia a nezotrúva v priestore vytýčenom pomyselnými mantinelmi ustanovenými učiteľským inštitútom rímskej cirkvi.⁴⁴ Akékoľvek interpretácie vykračujúce poza túto sféru sú považované za „ohlupovanie“ a prekrúcanie pravého zmyslu biblických textov podľa vlastných potrieb a záujmov jednotlivých kazateľov.

⁴² Všetky citácie z pramenného materiálu v nasledujúcom texte pochádzajú z kázne *Dominica 7 Pent[ecostem]* z UKB, KST, MS 733, zv. 1, nepaginované. Keďže sme v podkapitole daný prameň citovali mnohokrát, v snahe nezahľcovať prácu množstvom poznámok sme zvolili túto možnosť. V prípade, že sa odvolávame na inú literatúru (primárnu alebo sekundárnu), referencie používame.

⁴³ Pozri Mt 7:15-20.

⁴⁴ Pozri BIRELEY, Robert, SJ. *Redefining Catholicism: Trent and beyond*. In PO-CHIA HSIA, Ronnie (ed.). *Cambridge History of Christianity, Volume 6: Reform and Expansion, 1500-1660*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007, s. 148-151.

Takýto prístup je hneď v nasledujúcej pasáži prisúdení falošným prorokom, ktorí sú „*ti, ktorí prorocke a Apostolske pisma kfalesnemu zmislu tahnu, obracagu ani prawu cestu prwnich krestanuw katolikuw nepokracagu, ale na rozlicne bludi sa rozstahugu a preto i podobne bludarstwo mezi lidem obecnim rozsiwagu.*“ Podobne ako boli vyššie spravodliví proroci a hlásatelia Božieho slova stotožnení s katolíckymi kazateľmi zachovávajúcimi učenie cirkvi, títo falošní, ktorí učia rozličné bludy a hľadajú nesprávny zmysel Písma, sú spojení s predstaviteľmi protestantských konfesíí, s ktorými obyvateľstvo v danej dobe a oblasti mohlo najčastejšie prísť do kontaktu: „*Anis mna zaden w tem sudit nemuze ze kdis ga wssech nepratehuw wiri katolickeg gako obzwlastne wezdegssiho cassu su kalwini a lutherani za falesnich prorokuw wihlasugem, neslusne s nimi zachazam, kdis prawim ga wistrah u kteru w dnesninem Ewangeliu dawa nam Kristus.*“

Touto expozíciou, uvedením na scénu dvoch proti sebe stojacich skupín, spravodlivých a falošných prorokov, si vytvoril základ, na ktorom bude ďalej v priebehu kázne stavať. Svojim poslucháčom predstrel pred oči tvrdenia, ktoré sa následne podujme dokazovať na konkrétnych príkladoch.

Prvým bodom, na ktorý upozorňuje, je skutočnosť, že „*oprawdiwi proroci su nasi katolicki pastire duchowni a to sice wedle radu a posweceni sweho knezkeho.*“ Hneď na začiatku prináša závažnú problematiku kňazského stavu, povolania a svätenia, ktorá v období raného novoveku zahrávala významnú úlohu vo vzťahoch rímskokatolíckej cirkvi a jednotlivých protestantských konfesíí. V cirkevných spoločenstvách, ktoré vzišli z reformácie, sa totiž zredukoval počet sviatostí, medzi ktoré sa v tomto prostredí už nerátalo kňazstvo.⁴⁵ Rímskokatolícka cirkev konfrontovaná takýmto vývojom prisudzovala kňazskému stavu naďalej sviatostný charakter a na protestantský výklad sa dívala podozrievavo až opovržlivo.

Pri povolaní do duchovného stavu sa v kázni zdôrazňuje jeho dvojaká povaha, keďže „*gest powolani gedno obicagne ktere se stawa skrze woleni lidske druhe neobicagne ktere se stawa skrze woleni Boske nebolisto skrze Boha sameho.*“ To, že človek je v stave Božského povolania, sa prejavuje zázrakmi, pretože by mu obyčajný a nevzdelaný ľud inak veľmi neveril, pričom tento spôsob argumentácie dokladá aj pasážou zo starozákonnej knihy Exodus, kde Mojžiš predstupuje pred Boha v neistote, či mu ľud uverí jeho posolstvo.⁴⁶

Pri druhej povahe povolania, obyčajnej, ľudskej, je na základe novozákonných textov zase dôležitých päť vecí. Najprv je spomenuté „*knezstwo poradnich cirkewnich sluzebnikuw.*“ Nasleduje závažný bod týkajúci sa „*ocisceni ktere negwiceg zalezi na cistote*

⁴⁵ Pozri HENDRIX, Scott. Martin Luther : Reformer. In PO-CHIA HSIA, ref. 44, s. 10-11.

⁴⁶ Pozri Ex 4:1-14.

*misli, na dobrem ziwote, na praweg wire, a ginich cnostach, ktore od Biskupuw zada Sw. Pawel.*⁴⁷ V tomto bode sa zase dotýka ďalšej dôležitej témy, ktorú by sme mohli charakterizovať ako osobný život kňazov. Vo vzťahu k protestantom možno vyjadrenia o očistení interpretovať aj ako istú narážku na zavrnutie povinného celibátu z ich strany, čím mali opúšťať skutočnú čistotu potrebnú k prisluhovaniu sviatostí.

Dôležitým faktorom je aj *„posweceni ktore se stawa od Biskupuw skrze ruk wskladani gako od pocatku cirkwi.“* S ním zároveň úzko súvisí *„naučeni k wikonani skutednemu prigateg swatosti ktore mi katolici naziwame poslani a stawa se od duchowneg wrchnosti gako kdiz nekdo za farara aneb i za biskupa wiwolen ustanowen a polozen gest.“* A napokon dodáva aj, že *„potrebna gest moc a wlada ktera obicagne wedle gedneho kazdeho uradu knezkeho sposwicenim spogena gest.“*

V predošlých bodoch tak boli naším kazateľom vymenované rozhodujúce skutočnosti, ktoré svedčia v prospech katolíckych kňazov, ktorí ich napĺňajú. Následne sa venuje protestantom a pokúša sa preveriť, či spĺňajú vyššie vymenované charakteristiky podložené Božím slovom. Nie je však nijako prekvapivé, keď tvrdí, že *„Luterani, Kalwini aneb gini kacire a otrzenci od wiri katolickeg nemagu prawich knezuw.“*

Protestantskí kazatelia nie sú na svoje miesta povolání neobyčajným, Božským spôsobom, *„ponewac sme gich zazraki cinit nespatali, a to co sme o gegich zazrakuw slisali sami fabulne omameni lidske preukazali.“* No nielen to, pretože *„kteri u nekatolikuw chcegu biti knezi neni su powolani obicagnim cirkewnim spusobem,“* keďže *„oni Cirkew a wssecki gegi obicage anebolisto ceremonie zapowidagu, potupugu a zaden Biskup gich neposwacal.“* Nie sú teda žiadnym riadnym cirkevným spôsobom povolání, ale konajú samovoľne, keď *„k cirkewnym sluzebnostam sami prichazagu a sami do nich sa pletu.“* Všetko to má však vážne dôsledky, pretože ak sú protestantskí nehodní a nenapĺňajú na sebe novozákonné nariadenia, ako by potom mohli zabezpečiť veriacim, ktorých vedú, účasť na ceste k spásu.

Z toho teda, prirodzene, vyplýva, že *„falesni proroci su,“* ktorí *„prichazagu k wam abi totisto zwedli omamili lid krescanski katolicki.“* Na zdôraznenie ich falošnosti poznamenáva, že *„sebe stoho chwalu hledagu kdibi ich kteris stoga k padu priwedli nesli abi podwihli tich kteris leza.“* Opäť je teda predstavený obraz tých, ktorí vo vlastnom pomýlení alebo honbe za osobným uznaním pripravujú nepozorný veriaci ľud o možnosť spásy. Využívajúc ďalší obraz z evanjeliového podobenstva, prirovnáva ich k tým, ktorí na poli k dobrému semenu rozsievajú kúkoľ.

⁴⁷ Pozri Tt 1:8-9.

Na druhú stranu si je náš kazateľ iste dobre vedomý skutočnosti, že jeho poslucháči prichádzajú často do styku s príslušníkmi týchto odlišných konfesíí, keď si ale výrazne neuvedomujú vzájomnú vieroučnú rozdielnosť, iba ak v súvislosti s vonkajším preukazovaním svojej viery. Podotýka teda, že nie všetky tvrdenia takýchto falošných prorokov sú nesprávne. Naopak, nemalé množstvo ich kázania sa skutočne javí ako správne a pravoverné. V tom sa však skrýva zrada, keďže ich poslucháči stratia ostražitosť a týmto falošným kazateľom sa tak podarí nepozorovane „nakaziť“ svojich poslucháčov chybnými ideami, ktoré nie sú na prvý pohľad zjavné. Prirovnáva ich teda k babylonskej neviestke, ktorá síce *„mala kolik zlati wruce sweg plni ohawnosti a necistosti smilstwa sweho takez kacirstwa bezboznosti.“* Aby zdôraznil zdanlivú povrchovú čistotu, ale za ňou sa skrývajúcu vnútornú skazenosť, pokračuje v takejto obraznosti, keď upozorňuje *„kolik ten na oko zlati krasni kteri wssak wnitrne gest plni gedu ohawnosti.“*

A presne tak je to podľa tohto kazateľa aj s kalvínmi a luteránmi, ktorých *„uceni [...] widi sa bit dobre opravdiwe, mezi tim ale plne gest skodliwich kacirskich bluduw,“* navonok sa ich učenie javí *„zlatem prikríte, pretoze gich zlatu barwu Pisma Swateho malugu abi sa zdalo a widelo gakobi sa s Pismem Swatim zrozumem zpobožnostu welmi dobre zrownawali.“* V nasledujúcich pasážach prechádza ku konkrétnejšiemu poukázaniu na najvýraznejšie jednotlivosti z ich viery, ktoré by si mal pravoverný katolík všimnúť a zavrhnúť.

Hneď na prvom mieste vystupuje odmietavý prístup protestantov voči najvýraznejším vonkajším prejavom katolicizmu, akými bolo uznávanie inštitútu pápežstva a vzdávanie úcty svätým. Tieto praktiky bývali v protestantskom prostredí už od počiatkov reformácie označované často pomerne expresívne, čo reflektuje aj kázeň: *„Tak uca oni ze nemame Antikristu poddani biti, modlam sa klanati, mrtwich ctiti pretože geden prostrednik nass gest Kristus od ktereho tes i darmo ospraedlneni biwame.“* Treba uznať, že všetko toto *„dobre a prawdiwe gest gaksto puwod a zaklad swug w Pisme Sw. magici.“* No práve na tomto mieste zároveň opäť pripomína vyššie spomenuté obrazy o tvrdeniach, ktoré sú na povrchu krásne ale vo vnútri skazené: *„Hla, kotlik zlati w kterem wssak ged priprawugu.“* Keď sa ale pisateľ kázne prizrie bližšie týmto tvrdeniam, odkryje sa ich zradnosť v plnej jasnosti aj jeho poslucháčom.

Protestanti sa síce oháňajú Písmom svätým, ale pisateľ kázne sa snaží poukázať na to, že to nerobia do dôsledkov. Najprv sa týmto spôsobom snaží vyvrátiť ich prirovnávanie rímskeho pápeža k Antikristovi tým, že na základe interpretácie Písma tvrdí, že *„prichodu Antikrista mezi ginimi bude i znameni toto, ze totizto wseci Zide obraca sa na wiru Kristowu a nastane pokog wceleg Cirkwe Rimskeg Katolickeg.“* Ako však každý môže vidieť, nič také

sa nedeje, a teda nemôže byť ani reči o príchode Antikrista na svet a už vonkoncom nie o jeho stotožňovaní s rímskym pápežom.

Následne sa venuje výčitkám z modlárstva: „*Dowadzagu daleg a uca nasi pani susedi ze obraz su modli.*“ Na takéto uvažovanie reaguje tvrdením, že ale „*zaden katolik gich za Bohuw swich nema a ndrzi,*“ keďže obrazom nie sú preukazované tie isté formy uctievaní, ktoré sú rezervované pre Boha.

S tým zároveň súvisí pomerne rozšírená ľudová zbožnosť týkajúca sa svätých. Protestanti podľa neho vyčítajú katolíkom, že „*ctime mrtwich ludi, kteri nas ani slisat ani nam pomahati nemuzu.*“ Voči týmto výčitkám sa opäť ohradzuje užitočnou interpretáciou jednotlivých pasáží z Písma Svätého, na základe ktorých hovorí, že „*Buh neni Buh mrtwich ale ziwich*“⁴⁸ a z toho vyvodzuje, že „*nebeski mescane su opravdiwe ziwi, nahuri Bohu patra, o nasich potrebach wedomost magu, a preto za nas orodugu a muzu od nas proseni biti.*“

V poslednom bode z vyššie spomenutého zoznamu protestantských výčítiek katolíkom, ktorý sa týkal doktríny o ospravedlnení len na základe viery z Kristovej milosti, uznáva, že „*gest owssem prawda, že od Krista darmo osprawedlneni biwame [...] odpuszeni hrichuw hodne sebe zaslužit nemuzeme.*“ To však ale nijako nevyklučuje, že „*wssak predca ze k tomu osprawedlneni skrze rozlicne skutki a predne skrze wiru a pokani prihotowit sa mame.*“

Keď teda náš kazateľ svojim poslucháčom ukázal, že protestantské tvrdenia sa síce na prvé počutie zdajú príjemné a prijateľné, ale po bližšej analýze z katolíckeho vieroučného hľadiska neobstoja, nemôže byť pochyb o tom, že ich nositelia, z ktorých „*kazdi chce bit ucitelem, kazatelem pastirem duchownim,*“ síce prichádzajú v ovčom rúchu, ale len preto, aby zakryli svoju „vlčiu podstatu“ falošných prorokov. Ľstivo samých seba nazývajú reformátormi, apoštolmi či evanjelikmi, „*magu sice twarnost pobožnosti.*“ Avšak v skutočnosti nie sú nikým z týchto, pretože „*moc gegi [pobožnosti] zapiragu a steg pricini gakokolwek opicu za cloweka ndrzyme a prawe podobna gest cloweku, a cloweka we wseckem nasledowat sa usiluge, tak podobne wprawe pani nasi susedi prichazagu wruse owcem.*“

V metaforách založených na prírode (a čiastočne textoch z Písma svätého) pokračuje aj ďalej, keď každého takéhto svojho „duchovného konkurenta“ prirovnáva k „hltavému vlkovi.“ Pretože tak, ako ten „*zowcinca owcu witrhel, uchitel, winesel, do hori zanesel, tam zabil, zamorduwal, roztrhal a zezral,*“ tak aj títo kacíri „*owecki Kristowe laskawimi slowmi*

⁴⁸ Pasáž s podobným vyznením sa objavuje vo všetkých troch synoptických evanjeliách. Pozri Mt 22:32; Mk 12:27; L 20:38.

podwadice i falesnim ucenim z owcinca Kristowho wita hugu a huor bludarstwa sweho uwadzagu, kdezto ponewac spasitedlneho pokrmu cisteho totizto Slowa Boziho wice sa nenachadza“ a takýmto spôsobom „duse krescanske na cestu wecneho zatraceni napravawugu.“ Ako už mnohokrát naznačil vyššie, keď hovoril o „susedoch Luteránoch a Kalvínoch“, aj teraz ešte pripomína, že takéto zvody na cestu do večného zatratenia „bolesne až podnes wnasseg kragine uherskeg a wginich susedskich kraginach uhlidame, kde Luter a Kalwin blud swug uwedli.“

Takáto falošná viera reprezentuje podľa nášho kazateľa Babylonskú neviestku, ktorá „gest opila krwi swatich a krwi mucednikuw Iezisowich protoze gest zizniwa krwi katolicckich lidi,“ čo sa prejavuje tým, že „kdiz kde len muze trogi, morduge, hubi reholnikuw a katolicke knezstwo.“ Pre tieto tvrdenia si vypomáha udalosťami z dovtedajšej histórie: „...cehos potwrzeni nist nepowim o zemi anglickeg aniz o nasseg kragine uherskeg kdesto samo ceske kralowstwi hogne swedez gak mnoho slo a skoro bich powedel tisicuw klastornikuw od prchliwosti a ukrutnosti kacirskeg pred nekterima rokmi pomordowano bilo.“

Voči týmto obrazom skazy, nenávisť a všetkého možného predstaviteľného zla stavia obraz oponenta, jedinej pravej, katolíckej viery, ktorá keďže je opakom kacírskej viery, prináša aj diametrálne ovocie prostredníctvom svojich vyznávačov. S neochvejnosťou prednáša svojim poslucháčom, že katolícka viera je jedinou zárukou a jediným základom spasenia. Ako vyplýva z udalostí, ktoré len pred chvíľou spomínal, „cnosti krescanske z gruntu wiwracene biwagu, kdiz clowek do kacirstwa upada.“

Na záver svojej kázne ešte raz zopakoval všetky tri body, na ktorých v jej priebehu staval svoju argumentáciu a napomínanie, v snahe ešte raz na ne vložiť dôraz. Patria medzi ne samovoľnosť protestantských kazateľov pri príchode na svoje pôsobisko a absencia povolania, posvätenia a ustanovenia, tak duchovného, ako aj svetského. Ďalej schopnosť protestantských duchovných, „falošných prorokov“, zakrývať skazonosnú lož a nebezpečnú podstatu svojho učenia zdanlivou pravdou a prijateľným „náterom“ biblických citátov a napokon ich správanie sa ako pripomínajúce „hltavých vlkov“, ktorí unášajú ovce z pravoverného košiara a zvádžajú ich na cestu do večného zatratenia.

Úplne na záver už len pridáva výzvu svojim poslucháčom, podľa ktorej „warowat sa mame nasich panuw suseduw gaksto Lutheranuw a Kalwinuw, nebo gako chranime sa tich kteri morowu ranu horucu nemocu pestecama aneb ginu nebezpecnu nemocu nakazeni su, abi sme i mi nakazeni nebili.“

Budovanie a posilňovanie konfesijnej identity

Ako už bolo spomenuté vyššie, v konfesijne pomerne heterogénnom prostredí bolo dôležité udržiavať a posilňovať vlastnú identitu. V procese katolíckej konfesionalizácie táto úloha pripadala kazateľom, v našom prípade členom františkánskeho rádu. Vo vyššie priblížených kázňových textoch je zjavná práve táto tendencia. Keďže každý druh skupinovej identity je aspoň do istej miery definovaný vzťahom, resp. rozlíšením medzi „nami“, členmi danej skupiny, a „nimi“, teda tými, ktorí sú mimo, aj pri snahe o rozšírenie katolíckej konfesijnej identity medzi ľudovým obyvateľstvom táto dichotómia vystupuje do popredia. Najmä v texte prvej uvedenej kázne sa však prejavuje v niekoľkorakej podobe, a to ako vymedzenie sa kresťanov ako celku voči nekresťanom (teda stúpencom rôznych filozofických smerov relativizujúcich objektívnu pravdivosť a opodstatnenosť konkrétneho náboženstva, alebo voči príslušníkom ostatných náboženstiev), a na „vyššom stupni“ aj ako vymedzenie sa katolicizmu voči protestantským, teda z dobového katolíckeho pohľadu heretickým, cirkevným komunitám.⁴⁹

V tomto prístupe aj na príklade vyššie uvedených kázni možno pozorovať, že dôležité je definovanie vlastného stanoviska s východiskami a jeho následné konfrontovanie s názorovými oponentmi, z ktorého vychádza víťazne. Miestami sa vlastné presvedčenie, uznávané za správne a objektívne, stáva nástrojom na preverovanie logickosti a posudzovanie potenciálnej pravdivosti oponujúcich názorov. Tak sa prvý kazateľ díva na názory, že vo všetkých náboženstvách možno dosiahnuť spasenie. Hneď na to ale vznáša námietku, že predsa nie je možné dosiahnuť dodržiavaním rozdielnych, a neraz aj vzájomne protichodných duchovných princípov, ten istý cieľ, ktorým je v tomto prípade spasenie. Popritom je zároveň dôležité vymedziť sa voči nekresťanom, pričom ich viera je predstavená iba ako ľudský výtvor. Moslimovia (či v danom texte „*Turek*“) tak veria tomu, čo „*w AlKorane Mahomet napisal*,“ Židia zase rabínskym „*pletkam*“ zanechaným v Talmude. Dôležité je však posolstvo, že takéto viery voči kresťanstvu neobstoja, pretože nie sú založené na svedectve Ducha svätého, len na výtvoroch ľudského ducha.⁵⁰ Práve tým vychádzajú kresťania ako držitelia pravej viery od pravého Boha.

Omnoho viac priestoru je však v oboch uvedených kázňach venovaného vymedzovaniu sa voči protestantom. Tí totiž v danom prostredí predstavovali mnoho reálnejší opozičný element, čo dosvedčujú aj odkazy na „*suseduw nassich, gaksto Luteranuw*

⁴⁹ KOWALSKÁ, Eva. Identita a religiozita. Deklarovanie a upevňovanie konfesijnej identity v období raného novoveku. In KILIÁNOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVIČOVÁ, Eva (eds.). *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava : VEDA, 2009, s. 144.

⁵⁰ Pozri poznámku č. 37.

a *Kalwinuw*.⁵¹ Ako už bolo vyššie spomenuté, v procese konfesionalizácie dochádzalo k budovaniu silnejších a v spoločnosti hlbšie zakorenených náboženských mentalít a identít. Tento proces prebiehal v nami skúmanom období a v prostredí severovýchodného Uhorska pomerne špecificky, keďže k nemu dochádzalo rovnako v protestantskom aj katolíckom prostredí. Napriek všetkým zákonným opatreniam (obmedzujúcim napríklad konverzie a podobne)⁵² však bola ich prítomnosť pociťovaná ako hrozba.

V katolíckom ľude, ktorého príslušníci sami alebo ich predkovia mohli mať v danom prostredí celkom pravdepodobne osobnú skúsenosť s protestantizmom, tak bolo potrebné budovať pre upevnenie identity povedomie o nástrahách v protestantskom učení. Kazatelia si zjavne boli vedomí toho, že ono obsahuje tvrdenia, ktoré sa bežným ľuďom môžu zdať logické a pochopiteľné. Preto využívali v svojich kázňach takú sugestívnu obrazotvornosť, vychádzajúcu z biblických textov, keď hovorili o vlkoch v ovčom rúchu či zlatých a prít'azlivých nádobách naplnených jedom.

V spomínaných kázňach však nedochádzalo len k takémuto označovaniu svojich konfesijných konkurentov prostredníctvom „nálepiek“, ale pristupovala k tomu aj istá forma zjednodušenej teologickej argumentácie. Súčasťou religióznych identít širších vrstiev obyvateľstva daného obdobia však neboli vždy zásadné teologické problémy a schopnosť v takejto terminológii formulovať svoje stanovisko a zdôvodniť jeho oprávnenosť voči oponujúcim názorom. Omnoho dôležitejším a zjavnejším faktorom pre náboženskú identifikáciu a pociťovanie odlišnosti boli vonkajšie faktory cirkevného života, ako napríklad rituály či formy zbožnosti. Práve tie boli jedným z rozhodujúcich elementov aj v prostredí, pre ktoré zaznievali vyššie spomínané kázne, čo môžeme usudzovať z fenoménov rozoberaných v kázňach, ako napríklad uznávanie autority pápeža, úcta preukazovaná svätým, celibát kňazov.

Všetky tieto záležitosti sa menom neznámi františkánski kazatelia snažili zodpovedať a objasniť svojim poslucháčom na základe Písma svätého, pričom kládli dôraz, že akékoľvek obvinenia z „nebiblickosti“ takýchto foriem cirkevného života (ktoré boli súčasťou protestantskej rétoriky od počiatkov reformácie) sú neopodstatnené. Presne naopak, práve katolícka cirkev je podľa nich položená na pevnom základe. Napríklad v prípade siedmich sviatostí v katolíckej cirkvi (v protiklade voči zredukovaniu ich počtu na dve v protestantských cirkvách) sa zase na inom mieste zdôrazňuje, že „*w tomto ale Nowem Zakone ustanowyl Buch a czlowek prawy Krystus Jeżyss sedem swatosty*.“⁵³

⁵¹ UKB, KST, MS 733, zv. 1, Kázeň Dominica III post Pentecostem, nepaginované.

⁵² Pozri napr. BUCSAY, ref. 15, s. 120-123.

⁵³ UKB, KST, MS 703, zv. 2, Dominica III. post Pentecostem 1779, nepaginované.

Nezanedbateľná bola pri budovaní identity aj snaha na praktickej, osobnej či medziľudskej báze zdôrazňovať religióznu odlišnosť a vedomie identity vo vzťahu k odlišnej skupine. V tomto prostredí a období sa to týkalo najvýraznejšie sféry medzikonfesijných manželstiev a konverzií. Tieto záležitosti boli, ako sme mohli vyššie vidieť, upravené aj právne zo strany štátu. Zároveň sa im však venovali na niektorých miestach aj kazatelia v snahe rozšíriť a zakoreniť takéto formy správania sa v sociálnych vzťahoch hlbšie v povedomí obyvateľstva. Možno nájsť aj výčitky voči laxnému (či dokonca schvaľujúcemu) prístupu rodičov k deťom v tejto záležitosti: „*O nescasni mnozi Rodicowe, kteri [...] swe diety zanechawagu na Luterancinu prestupity, abi scastie mohly maty, obzlaste zle a preklate Katolicke Matere magu ty diewcata, ne zeby gim branily, ale samy rada diwcatom budessly Katolicka, newidass sa tak skoro, spess dostanes muza kebysi Luteranka. O preklata a zlorecena Maty [...] pre muza wiru B[oh]a zapret. Pre muza do zatracena wecneho dita odawat. Pre muza wecnu slawu utratyt.*“⁵⁴

V oboch vyššie konkrétne rozoberaných prípadoch kázni sa buduje na vlastnej nekompromisnej duchovnej výlučnosti katolíckej cirkvi, ktorá jediná môže byť zárukou spasenia. Nič nezaväzha to, že aj protestanti „*ku Kristu gako k hlawe spoločneg se pripogugu, wsseci se na gednim fundamente, kteri gest Kristus, zakladagu, a gedine w malich wecech se neschadzagu.*“⁵⁵ Katolícka konfesijná identita je v tomto prípade stavaná na vedomí vlastnej nevyhnutnosti pre dosiahnutie večného života a poslucháči, ktorým boli tieto slová adresované si mali uvedomiť svoju príslušnosť k nej a zároveň dôsledky, ktoré by znamenalo odstúpenie od nej či poľavenie v duchovnom zápale.

Dôležitým elementom je aj využívanie príkladu mučeníctva. Ochota položiť život za nejakú zdieľanú identitu je pre pozostalú komunitu veľmi silným budujúcim elementom. Už od čias ranej kresťanskej cirkvi zohrávala pamäť o martýroch, ktorí v duchu novozmluvných zaslúbení kládli svoj život za Krista, takúto úlohu a niesla sa vlastne celým dovtedajšími dejinami kresťanstva.⁵⁶ Je príznačné, že sa tejto záležitosti venuje pozornosť aj v zmienených kázňach. Na jednej strane slúžia príklady mučeníkov z ranokresťanských čias na podporenie vedomia pravdivosti kresťanskej viery v opozícii voči nekresťanom, veď „*marne by tak wylewali krw swogu.*“⁵⁷

Zároveň sú však využívané aj príklady katolíckych mučeníkov, ktorých majú na svedomí práve protestanti. Je paradoxné, že tento identitu budujúci prvok je využívaný

⁵⁴ UKB, KST, MS 1231, s. 111.

⁵⁵ UKB, KST, MS 733, zv. 2, nepaginované.

⁵⁶ Pozri FOX, Robin Lane. *Pagans and Cristians*. New York : Alfred A. Knopf, Inc., 1987, s. 419-492.

⁵⁷ *Tamže*.

katolíckymi kazateľmi práve v prostredí a čase, keď mala rímskokatolícka cirkev prevahu a dominantné štátne postavenie. Kazateľ sa v tomto prípade obracia k známym skúsenostiam z iných európskych krajín, predovšetkým Anglicka a Česka, kde *„tisicuw klastornikuw od prchliwosti a ukrutnosti kacirskog pred nekterima rokmi pomordowano bilo.“*⁵⁸ Tým zároveň poukazuje na to, čo je ovocím protestantskej viery a utvára tak protiklad medzi páchatelmi zla a nepravostí, skutočnými vlkmi na jednej strane a tými, ktorí vytrvávajú, pretože sú založení na pevnom základe. Tým sa zároveň zdôrazňuje potreba vedomia a pevne zakorenenej identity v religióznej sfére, aby sa neznalý človek nedostal na tú nesprávnu stranu.

Františkánske kázne sa tak v konfesijne zmiešanom prostredí zameriavali na posilňovanie katolíckej identity v obyvateľstve v opozícii voči protestantským susedom. Často sa tak dialo nielen zdôrazňovaním rozdielností vo verejnom prejave vieroučných odlišností prostredníctvom cirkevných rituálov či správnych záležitostí, ktoré však bývali vysvetľované dôsledne (aj keď v zjednodušenej podobe) na základe Písma svätého. Tak dochádzalo k snahám o budovanie konfesijnej identity na vedomí vlastnej výlučnosti a pravosti, ktorá jediná mohla byť zárukou spásy. Zároveň sa kazatelia na svojich poslucháčov z radov farníkov obracali aj s napomenutiami pre ich každodenný život, kde sa neraz univerzálne kresťanské poslanstvo prepájali so širšími spoločenskými záujmami a zároveň snahu o disciplinizáciu obyvateľstva, napríklad pri apelovaní na dodržiavanie sviatkov (čo úzko súviselo so sférou konfesijnej identity), zodpovedný prístup k výchove detí, čo malo mať význam pre osudy celej spoločnosti aj štátu, snahám o usmerňovanie správania sa v jednotlivcov aj v značne súkromných záležitostiach, čo však mohlo v očiach kazateľov mať dosah nielen na ich individuálne perspektívy voči večnosti, ale aj na aktuálny život komunity, ktorej boli súčasťou. V našom príspevku sme sa pokúsili o náčrt možných smerov aj spôsobov bádania a interpretácie špecificky tematicky vymedzených textov slovacikálnych kázní, ktoré predstavujú pre slovenskú historiografiu obsiahly, dosiaľ neprebádaný materiál.

⁵⁸ UKB, KST, MS 733, zv. 1, nepaginované.

Sermons of Franciscan Friars as Tool in Creating Confessional Identity

The period between the end of the 17th and 18th (roughly between 1681 and 1781) was in the Kingdom of Hungary (as a part of the Habsburg Monarchy) characterized by intensified attempts of both the State and Roman Catholic Church to convert members of various Protestant communities (predominantly Lutherans and Calvinists) back to Catholicism. An important role in the process was played by religious orders, above all the Franciscans who preached basics of the Catholic faith to listeners in their (vernacular) languages. That was also the case with the Franciscan friars in the Šariš county. The paper concentrates on the preserved sermons from their convent in Bardejov that address the issue of strengthening the Catholic confessional identity in the hostile, predominantly Protestant environment. They adroitly make use of different rhetorical techniques accompanied with an appropriate interpretation of the Scriptures and various defining dogmatic texts of the Catholic Church. Their aim is not only to influence individuals in the sphere of personal spirituality but also in the realm of communal life. Such attitudes can be interpreted within theoretical concepts of social disciplination and confessionalization.

Keywords: Roman Catholic Church, Franciscans, sermons,
Region of Šariš, Bardejov, 17th and 18th century

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

BENKA, Peter. Františkánske kázne ako nástroj budovania konfesijnej identity. In *Štúdie z histórie*. Historia nova 9. [online] Bratislava : Stimul, 2015, s. 46-68. Dostupné na internete: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino9.pdf>